

Αθήνα 24 Νοεμβρίου 2009

Ο κύκλος ζωής της οικογένειας (δημοσιεύτηκε στο 2^ο ΠΕΚ Αθήνας στις 24-11-2009)

Συγγραφείς:

Νικόλαος Τριπόδης, Σχολικός Σύμβουλος

Ιωάννα Καζάνη, Παιδοψυχίατρος

Καλλιόπη Λάμπα, Ψυχολόγος

Επιμέλεια κειμένου: Πολυτίμη Χαμοσφακίδη, Φιλολόγος

Εισαγωγή

Η οικογένεια είναι μια ‘πολυκυτταρική’ οντότητα, ένα δυναμικό σύστημα που αποτελείται από τους γονείς και τα παιδιά με πολλαπλές κυκλικές αλληλεπιδράσεις, καθώς το κάθε μέλος του συστήματος ακολουθεί την προσωπική του πορεία εξέλιξης, η οποία επηρεάζεται σε πολύ μεγάλο βαθμό από τις επιδράσεις που δέχεται το άτομο από κάθε άλλο μέλος της οικογένειας και όλοι μαζί από τον κοινωνικό περίγυρο. Συνεπάγεται, λοιπόν, ότι η οικογένεια είναι ένα σύστημα κοινωνικό. Σύμφωνα με τη συστημική προσέγγιση, αποτελεί ένα δίκτυο στο οποίο αλληλεπιδρούν τα μέλη μεταξύ τους (Belsky 1981), διαμορφώνοντας συμπεριφορές και καλλιεργώντας αξίες.

Η προσέγγιση των οικογενειακών σχέσεων σε επίπεδο συστημάτων επιδιώκει να κατανοήσει την αλληλεπίδραση που υπάρχει μεταξύ όλων των μελών της οικογένειας στο σύνολό της. Στα πλαίσια αυτά το ενδιαφέρον επικεντρώνεται στα χαρακτηριστικά του συστήματος ως ενιαίου συνόλου, που λειτουργεί σε διάφορα επίπεδα και του οποίου η αρμονική λειτουργία προϋποθέτει τη θέσπιση κανόνων που ορίζουν τους ρόλους κάθε ατόμου μέσα σε αυτό. Αυτοί οι κανόνες μπορεί να αλλάζουν, επιτρέποντας πιθανή αναπροσαρμογή των ρόλων των μελών της οικογένειας ανάλογα με τις μεταβολές που μπορεί να υποστεί το σύστημα (McLeod, 2003). Τέτοιες μεταβολές αποτελούν ο γάμος, ο ερχομός των παιδιών και τέλος ο θάνατος ενός μέλους.

Τα στοιχεία του συστήματος αλλάζουν καθώς ολόκληρη η οικογένεια διανύει τον κύκλο της ζωής της, απαρτιζόμενη από μέλη με διαφορετικά επίπεδα ψυχικής ωρίμανσης και διαφορετικές χρονολογικές ηλικίες. Οι αλληλοδιαπλοκές που δημιουργούνται είναι τέτοιας μορφής, ώστε το κάθε μέλος επεμβαίνει διαρκώς στην πορεία των άλλων. Είναι σαν δρομείς που έχουν δεμένα με σχοινιά τα πόδια μεταξύ τους και ο ένας παρασύρει τους άλλους ή παρεμποδίζει την πορεία τους.

Τα μέλη της οικογένειας πρέπει να βρουν τρόπους ώστε να μπορούν να προχωρούν αρμονικά, να είναι δηλαδή η οικογένεια λειτουργική. Στην αξιολόγηση της λειτουργίας της λαμβάνουμε υπόψη μας επτά (7) κύριες διαστάσεις της οικογενειακής συναλλαγής:

1. Το συναισθηματικό της κλίμα.
2. Την επικοινωνία των μελών της.
3. Τα όρια που καθορίζουν το βαθμό στον οποίο τα μέλη της είναι και μαζί και χωριστά.
4. Τις συμμαχίες που εξετάζουν το σχήμα των σχέσεων μέσα σε αυτήν.
5. Τη σταθερότητα και την προσαρμοστικότητα της στις μεταβαλλόμενες απαιτήσεις και συνθήκες.

6. Την αποτελεσματικότητά της στην αντιμετώπιση προβλημάτων.
7. Την ικανότητά της να δημιουργεί δεσμούς με τον έξω κόσμο.

Οι ψυχολογικοί, κοινωνικοί και βιολογικοί σκοποί και ρόλοι της οικογένειας είναι:

- Παροχή δυνατοτήτων για την ανάπτυξη προσωπικής ταυτότητας συνδεδεμένης με την οικογενειακή ταυτότητα.
- Παροχή κοινωνικής συντροφικότητας, που είναι το υπόβαθρο για τις συναισθηματικές σχέσεις της.
- Καλλιέργεια γνώσεων και υποστήριξη της δημιουργικότητας και των πρωτοβουλιών του κάθε μέλους.
- Δημιουργία σεξουαλικών προτύπων και ρόλων, που προετοιμάζουν το δρόμο για την σεξουαλική ωρίμανση και ικανοποίηση.
- Κοινωνικοποίηση των παιδιών με την εκπαίδευσή τους σε κοινωνικούς ρόλους και την προετοιμασία τους για την αποδοχή κοινωνικών ευθυνών.
- Παροχή τροφής, κατοικίας και άλλων υλικών αγαθών, για τη διατήρηση της ζωής και την προστασία των μελών της από εξωτερικούς κινδύνους.

Ο κύκλος ζωής της οικογένειας (σχήμα 1)

Η ζωή της οικογένειας προχωρεί σε μια γραμμική ευθεία χρονολογικής ανάπτυξης με συνεχείς ανακυκλώσεις του παρελθόντος, που επαναλαμβάνονται ασυνείδητα στο παρόν, και με συνεχείς επιδράσεις του μέλλοντος, οι οποίες παίρνουν τη μορφή ελπίδας και άγχους για τους στόχους και τους σκοπούς που θέτει ο καθένας για τον εαυτό του και για τα άλλα μέλη της οικογένειας.

Τα κριτήρια για την περιγραφή των διαδοχικών φάσεων της οικογενειακής ζωής είναι:

- Η χρονολογική ηλικία του κάθε μέλους (με τα ιδιαίτερα αναπτυξιακά χαρακτηριστικά της).
- Τα σημαντικά φυσιολογικά γεγονότα που συμβαίνουν στην πορεία του κύκλου ζωής κάθε οικογένειας.

Εκτός από τα αναμενόμενα γεγονότα υπάρχουν βέβαια και τα απροσδόκητα ή τραυματικά γεγονότα που αναστατώνουν την ομαλή πορεία του οικογενειακού κύκλου.

A' περίοδος: Εισαγωγή στην οικογενειακή ζωή

Η εισαγωγική περίοδος περιλαμβάνει:

- Την επιλογή συντρόφου

Ο έρωτας είναι το τελικό αποτέλεσμα μιας αλληλεπίδρασης πολλών παραγόντων που καθορίζεται από έντονες ναρκισσιστικές ανάγκες. Το άτομο ψάχνει για ένα σύντροφο που θα ικανοποιήσει διάφορες συνειδητές ανάγκες (σεξουαλική ικανοποίηση, δημιουργία οικογένειας, κοινωνικο - οικονομικές ανάγκες, συντροφικότητα) αλλά και ασυνείδητες, οι οποίες έχουν σχέση με το σύστημα αναγκών όπως διαμορφώθηκε, ικανοποιήθηκε ή ματαιώθηκε στις σχέσεις με τους γονείς κατά την πρώτη παιδική του ηλικία.

- Το γάμο

Αφού γίνει η επιλογή του συντρόφου δημιουργείται μια αποκλειστική σχέση που θα σφραγιστεί με την κοινωνικο - θρησκευτική τελετή του γάμου. Το ζευγάρι έλυσε ικανοποιητικά μερικές από τις αρχικές ανάγκες που αφορούν στη δυαδική τους σχέση.

B' περίοδος: Η ανάπτυξη της οικογενειακής ζωής

- Γέννηση πρώτου παιδιού

Στη ζωή των περισσότερων ζευγαριών έρχεται το πρώτο παιδί. Η δυάδα γίνεται τριάδα κι αυτό αποτελεί την αρχή ανακατατάξεων στη σχέση τους και συχνά φέρνει μαζί με πολλή χαρά και αρκετά σημαντική διαταραχή. Από τον τρόπο που θα λυθεί το πρόβλημα αυτό εξαρτάται σε πολύ μεγάλο βαθμό και η ανάπτυξη του νέου μέλους που αρχίζει κι αυτό την παράλληλη πορεία του μέσα στην οικογένεια. Η πορεία του όμως αλληλοδιαπλέκεται ουσιαστικά και σε μεγάλο βαθμό με τους γονείς. Η συναλλαγή και η αλληλεπίδραση του συστήματος πατέρα - μητέρας δημιουργεί την οικογενειακή ατμόσφαιρα και καθορίζει ουσιαστικά τη λειτουργικότητα ή τη δυσλειτουργικότητα της οικογένειας. Σημαντικό ρόλο παίζει και ο σχέση παιδιού-μητέρας ιδιαίτερα τον πρώτο χρόνο ζωής του παιδιού, με έμφαση στην προσκόλληση (Bowlby, 1988).

- Γέννηση επόμενων παιδιών

Η γέννηση του δεύτερου ή και άλλων παιδιών προκαλεί περαιτέρω ανακατατάξεις στο οικογενειακό σχήμα αλλά δεν έχει συνήθως τη βαρύτητα που έχει ο ερχομός του πρώτου παιδιού για τους γονείς και η γέννηση του δεύτερου παιδιού για το πρωτότοκο.

Τα πρώτα αυτά χρόνια της οικογενειακής ζωής αποτελούν και τα πιο κρίσιμα για την ανάπτυξη των παιδιών. Οι τρόποι και οι μορφές συναισθηματικών συναλλαγών που

αναπτύσσονται σε αυτήν την περίοδο καθορίζουν πλέον αποφασιστικά την πορεία της οικογένειας στα επόμενα στάδιά της.

- Η σχολική ηλικία

Η εποχή που αρχίζει να πηγαίνει στο σχολείο το παιδί αποτελεί και το τέλος της οιδιπόδειου φάσης της ανάπτυξής του. Η οικογενειακή ανατροφή συνεχίζεται αλλά μπαίνει τώρα σε δεύτερη μοίρα ενώ αποκτά πρωτεύοντα ρόλο η γενικότερη κοινωνικοποίηση του παιδιού.

Το παιδί πλέον μπορεί να αυτοεξυπηρετηθεί, έχει ξεκαθαρίσει τη σεξουαλική του ταυτότητα και έχει ξεπεράσει με ικανοποιητικό τρόπο τις ασυνείδητες αιμομικτικές ερωτικές επιθυμίες του προς τους γονείς. Οι συναισθηματικές του επενδύσεις επεκτείνονται τώρα σε δεσμούς με πρόσωπα έξω από την οικογένειά του. Οι γονείς βρίσκονται σε μια σχετικά ήρεμη φάση με έντονες δυνάμεις που τις απορροφά η σεξουαλική τους ζωή, η οικογένεια και το επάγγελμα. Η βαθμιαία συναισθηματική απομάκρυνση του παιδιού από τους γονείς δημιουργεί προβλήματα και φέρνει στην επιφάνεια την δική τους εξάρτηση από τα παιδιά καθώς και τον ρόλο των παιδιών στη διατήρηση της συζυγικής αρμονίας. Η εφηβεία γίνεται τότε οικογενειακή κρίση.

Γ' περίοδος: Εξέλιξη της οικογενειακής ζωής

Οι σύζυγοι είναι σε πλήρη ωριμότητα, με λυμένα- κατά κάποιο τρόπο- τα οικονομικά, επαγγελματικά και οικογενειακά προβλήματα. Τα παιδιά τους σπουδάζουν ή εργάζονται και έχουν συνήθως δημιουργήσει οικογένεια. Τα πρώτα εγγόνια μπαίνουν στη ζωή τους. Αρχίζει μια δεύτερη οικογενειακή ζωή, στη διάρκεια της οποίας μοιράζονται τη γέννηση, την ανάπτυξη και τις χαρές που δίνουν τα παιδιά χωρίς όμως την ένταση, το άγχος και την ευθύνη που είχαν όταν μεγάλωναν τα δικά τους παιδιά.

Δίνουν στα εγγόνια ό,τι δεν μπόρεσαν να δώσουν στα παιδιά τους και αυτό μπορεί να θεραπεύσει μέσα τους πολλά παλαιά τραύματα. Υπάρχει ακόμα ικανοποιητική σεξουαλική σχέση μεταξύ τους και ζουν αρκετά έντονη κοινωνική ζωή. Την περίοδο αυτή, η ζωή τους μπορεί να διαταραχθεί από αρρώστιες, θανάτους, προβλήματα των παιδιών ή, αν οι προηγούμενες φάσεις δεν είχαν ξεπεραστεί ομαλά, να χαρακτηρίζεται από αισθήματα αποτυχίας.

Δ΄ περίοδος: Τελική φάση της οικογενειακής ζωής

- **Συνταξιοδότηση**

Το κύριο χαρακτηριστικό αυτής της περιόδου είναι η βαθμιαία απόσυρση από την ενεργό κοινωνική και επαγγελματική ζωή, που κορυφώνεται με την συνταξιοδότηση. Οι σύζυγοι δεν έχουν πια ευθύνες, έχουν ελεύθερο χρόνο και μπορούν να αναπτύξουν τις δημιουργικές ασχολίες που αγαπούσαν. Βλέπουν τα εγγόνια τους να μεγαλώνουν, ξαναζούν τη δική τους οικογενειακή ζωή μαζί τους και δημιουργούν μια ισότιμη σχέση με τα παιδιά τους, τώρα που είναι και αυτά ώριμα και πλησιάζουν τη μέση ηλικία. Η περίοδος αυτή συνεχίζεται μέχρι το τέλος της ζωής.

- **Ο θάνατος του ενός συζύγου**

Ο θάνατος του ενός συζύγου είναι ένα συντριπτικό γεγονός για ολόκληρη την οικογένεια, ιδιαίτερα δε για τον/την σύζυγο που απομένει. Ο πόνος για την απώλεια συνδέεται σχεδόν πάντα και με αισθήματα ενοχής, που απορρέουν από όλα τα συνειδητά κι ασυνείδητα στοιχεία επιθετικότητας που βιώθηκαν για τον/την σύζυγο που έφυγε.

Και τα παιδιά όμως αισθάνονται βαριά το θάνατο του ενός γονέα γιατί, εκτός από τον πόνο της απώλειας, συνειδητοποιούν εντονότερα το αναπόφευκτο και του δικού τους θανάτου. Το άγχος του αποχωρισμού που βίωσαν κατά την παιδική ηλικία αναζωπυρώνεται και συντελεί στο να παρατείνεται ο χρόνος του πένθους.

- **Ο θάνατος του άλλου συζύγου**

Ο θάνατος και του δεύτερου γονέα ολοκληρώνει τον κύκλο της οικογενειακής ζωής της πρώτης οικογένειας και συντελεί στην τελική ωρίμανση των παιδιών της. Το ότι είναι μόνα και ανεξάρτητα βοηθά στη στερέωση των δικών τους συζυγικών δεσμών, μια και οι τελευταίες εξαρτήσεις από τους γονείς δεν υφίστανται πλέον. Ο θάνατος και του δεύτερου γονέα συντελεί, επίσης, και στην ουσιαστικότερη ωρίμανσή τους στο ρόλο τους ως γονείς των δικών τους παιδιών, καθώς η οικογενειακή τους ζωή συνεχίζεται.

Βιβλιογραφία

1. ACKERMAN, N. (1958), *The Psychodynamics of Family Life*, Basic Books, New York
2. Belsky, J. (1981), *Early human experience: A family Perspective*. *Developmental Psychology*, 17, 3-23
3. Bowlby, J. (1988), *A Secure Base: Clinical applications of Attachment Theory*, London: Routledge
4. Cottrell, D., and Boston, P. (2002), *Practitioner Review: The effectiveness of systemic family therapy for children and adolescents*. *Journal of Child Psychology and Psychiatry* Vol 43:5 (2002), pp 573–586
5. DICKS, H. V. (1967), *Marital Tensions*, Routledge and Kegan Paul, London
6. JUNG, K. G. (1964), *Man and his Symbols*, Doubleday, New York
7. LIDZ, T. (1963), *The Family and Human Adaptation*, I.U.P., New York
8. McLeod, J. (2003), *An introduction to counselling*, 3rd edition, Open University Press
9. PINCUS, L. and DARE, C. (1978), *Secrets in the Family*, Faber and Faber, London
10. Roussel, L. (1989), *La famille incertaine*, Paris: Odile Jacob
11. SKYNNER, A.C.R. (1976), *Systems of Family and Marital Psychotherapy*, Brunner/Maazel, New York
12. Γεώργας, Δ. (1997), *Δομή και λειτουργία της ελληνικής οικογένειας, στο Οικογένεια και οικογενειακή πολιτική σ' ένα μεταβαλλόμενο κόσμο*, Πρακτικά Πανελληνίου Συνεδρίου ΕΟΠ, Αθήνα
13. ΔΟΞΙΑΔΗ-ΤΡΙΠΙ, Α. (1985), *Η εφηβεία σαν Οικογενειακή Κρίση, στο Έφηβος και οικογένεια*, Εστία, Αθήνα
14. Μουσούρου, Λ. (1984), *Η ελληνική οικογένεια*, Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν, Αθήνα